

ANADOLU SANATINDA ŞAHMERAN FİĞÜRLÜ ÖRNEKLER

Examples Of Sahmeran Figures In Anatolian Art

Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN

Orcid: 0000-0002-8838-0620 ◆ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü ◆ sultan.sokmen@hotmail.com

Doç. Dr. Zeynep BALKANAL

Orcid: 0000-0003-4967-4164 ◆ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü ◆ zbalkanal@gmail.com

ARTICLE INFO

Submit : 05.08.2021
Accept : 14.09.2021
Published : 30.09.2021

iThenticate Report: %14✓

Area Editor: Dr. Öğr. Ü. Nazan OSKAY

Technical Editor: Öğr.Gör. Şükrü KAYA

EOI:

http://eoi.citefactor.org/10.11243/ijhar.06.03.024

Reference:

Sökmen, Sultan. Balkanal, Zeynep. (2021). Anadolu Sanatında Şahmeran Figürlü Örnekler. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 417.-447

Anahtar Kelimeler: Şahmeran, Şahmeran Figürü, Şahmeran Efsaneleri, Anadolu Halk Sanatı, Anadolu Halk Kültürü.

Keywords: Sahmeran, Sahmeran Figure, Sahmeran Legends, Anatolian Folk Art, Anatolian Folk Culture.

Özet

Araştırma Makalesi ◆ Research Article

Anadolu'da önemli bir figür olan Şahmeran evlere uğur getirdiğine inanılan efsanevi bir varlıktır. Şahmeran figürü yarı insan yarı yılan, bazen kadın bazen de erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin birçok yöresinde Şahmeran figürü dokuma, işleme, cam altı resimleri, bakır kaplar, baskı işleri, heykel, taş işleri vb. sanatlarda karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş sanatlar olarak nitelendirilen resim ve heykel çalışmalarında da Şahmeran figürü sıklıkla görülmektedir. Literatürde Şahmeran konulu çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Şahmeran efsanelerinin ortak noktası sır tutamamak ve ölümdür. Literatür taraması ve sözlü görüşmelerden elde edilen verilere göre bu efsanelerin yöreden yöreye farklılık gösterdiği görülmüştür. Anadolu sanatında Şahmeran figürünün sıklıkla uygulanması insanların bu figüre farklı anlamlar yüklediği şeklinde düşünülebilir. Şahmeran figürünün kimi insanlar evlerini koruduğuna, kimi insanlar ise nazar ve kötü ruhlardan kendilerini koruduğuna inanmaktadırlar.

Çalışmanın amacı, Anadolu çağdaş ve halk sanatında bulunabilen Şahmeran figürlü örnekler doğrultusunda Anadolu sanatında bu figürün yeri ve önemini göstermektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma, çağdaş sanatta ve halk sanatında Şahmeran başlıkları adı altında iki bölüm şeklinde yapılandırılmıştır. Birinci bölümde heykel ve resimde, ikinci bölümde halk sanatlarından cam altı resimleri, dokumalar (halı, kilim), işlemler, doğal boya çalışmaları, bakır türünlere görülen Şahmeran figürlü bulunabilen örnekler açıklanmaları ile yer verilmiştir.

Abstract

Sahmeran, an important figure in Anatolia, is a legendary being believed to bring good luck to homes. The Sahmeran figure appears as half human half snake, sometimes as a woman and sometimes as a man. In many regions of our country, the figure of Sahmeran is used for weaving, embroidery, under-glass paintings, copper pots, printing works, sculpture, stone works, etc. The figure of Şahmeran is frequently seen in painting and sculpture works, which are described as contemporary arts. There are many sources on Shahmaran in the literature. The common point of the Shahmaran legends is the inability to keep a secret and death. According to the data obtained from the literature review and oral interviews, it has been seen that these legends differ from region to region. The frequent application of the Shahmaran figure in Anatolian art can be thought of as people assigning

different meanings to this figure. Some people believe that the Shahmaran figure protects their homes, while some people believe that it protects them from the evil eye and evil spirits.

The aim of the study is to show the place and importance of the figure in Anatolian art in line with the examples of Shahmaran figures that can be found in contemporary and folk art in Anatolia. For this purpose, the study is structured in two parts under the titles of Şahmeran in contemporary art and folk art. In the first part, sculpture and painting, in the second part, folk arts under glass paintings, weavings (carpets, rugs), embroideries, natural paint works, examples of Şahmeran figures seen in copper products are included with their explanations.

Giriş

Çeşitli kaynaklarda birçok efsaneyle ilişkilendirilen Şahmeran figürü Anadolu'da bazı yörelerimizde halen önemini korumaktadır. İnanışlara göre evleri kötülüklerden koruduğuna ve uğur getirdiğine inanılan Şahmeran figürü dokumalar ve işlemler başta olmak üzere cam altı resimleri, bakır kaplar, baskı işleri, heykel, taş işleri vb. sanatlarda karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu kültüründe mitolojik varlıkların özellikle de Şahmeran'ın farklı sanatlarda işlenmesi geçmiş ve günümüzdeki örnekleri önem verilen bir simge olduğunun ispatıdır.

Şahmeran olasılıkla Mezopotamya kökenli yılan tanrılardan birine bağlanabilecek, ancak dışlaştırılarak bir tür ana tanrıça kimliği kazandırılmış, Anadolu mitolojisine ait bir simgedir. Öyküsü ise Binbir Gece Masallarıyla bağlantılandırılabilir. Ancak simgenin ortaya çıkışından çok sonra hikâyelendirilmiş olmalıdır. Yer evrenini yılan kabul eden Orta Asya anlayışıyla çelişmemesi ve herhangi bir kadın kişiliğinin sivrilmeyeceği görülen İslam anlayışının bu konudaki boşluğunu doldurması, günümüze değin yaşamasını getirmiştir. Simgesel anlamı zenginleşerek çeşitlilik kazanmış, yuvayı dahası kadını koruyucu, bilgilikli, yardımcı bir kimliğe bürünerek, özellikle Anadolu'nun doğusunda kadınların kendilerini özdeşleştirdiği bir kahraman haline dönüşmüştür (Yıldıran, 2001: 21).

Şahmeran'ın en önemli özelliği, bilgeliği ve şifa vericiliğidir. Orta Asya ve Hint mitolojilerinde yılan bilgeliğin, bereketin ve doğurganlığın olduğu kadar değişimin de sembolüdür. Altay mitolojisinde yer ve gök ejderi vardır. Baharda yer ejderi göğe çıkarak doğanın yenilenmesini sağlar ve yeniden doğuşu temsil eder (Yıldırım, 2008: 621-622).

Halk arasında "Şahmeran" ya da "Şahmaran" olarak bilinen insan başlı, yılan gövdeli bu mitolojik yaratığın adı, Farsça'dan "yılanların şahı" anlamına gelen "Şah-ı mârân" dan gelir (Özdemir, 1997:227-228). Çeşitli kaynaklarda efsaneler incelendiğinde, efsanelerin ortak noktası Şahmeran'ın dişi bir varlık olması, üst bölümünün kadın alt bölümünün ise yılan olarak betimlenmesidir. Bunun yanı sıra Şahmeran'ın erkek olarak anlatıldığı hikâyelere de az da olsa rastlanmaktadır. Türk kültüründe başta Tarsus, Adana, Bitlis, Urfa, Siirt, Erzincan, Artvin, Mardin, Van gibi illerimizde Şahmeran figürünün örnekleri sıklıkla görülmektedir. Şahmeran genel olarak bereket ve uğur getirdiğine, iyilik sembolü olduğuna inanılan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şahmeran hakkında anlatılan hikâyelerin hepsinin ana yapısı sır tutmamak ve ortak sonu ölümdür. Verilen hikâyelerden Adana, Tarsus ve Mardin'de anlatılan hikâyelerin sonunda sırrı tutulmayarak ihanete uğrayan Şahmeran öldürülürken, Tunceli ve Bitlis'te anlatılan hikâyelerde Şahmeran'ın sırrını tutamayıp başkasına anlatan hikâyeler kahramanları ölü.

Mardin'de anlatılan hikâyede, insanoğlunun çıkarları için Şahmeran'a ihaneti ön plana çıkartılmıştır. Şahmeran'ı gören kahramanın vezir olmak ve padişahın kızı ile evlenmek için Şahmeran'ın yerini söyleyerek ona ihanet ettiği görülmektedir. Adana ve Tarsus'ta anlatılan hikâyede olayın kahramanı Şahmeran'ın yerini söylemek istememiş ancak zorla sözlendirilmiştir. Bitlis ve Tunceli'de anlatılan hikâyelerde olayın kahramanları Şahmeran'ı gördükleri halde kimseye söylemeyeceklerine dair söz vermelerine rağmen, bu sözü tutmadıkları için kendileri ölmüşlerdir.

Bitlis ve Tunceli'de anlatılan hikâyelerde Şahmeran'ın erkek olduğu görülmektedir. Adana, Tarsus ve Mardin'de anlatılan hikâyelerde Şahmeran'ın cinsiyeti hakkında bilgi geçmese de hikâyenin Ceyhan varyantında erkek olduğu görülmektedir. Hikâyelerde farklı cinsiyetlerde tasvir edilse de Şahmeran'ın evlere asılan cam altı resimlere, kırlent, yatak örtüsü gibi eşyalara kadın olarak işlenmesi de dikkat çekici başka bir ayrıntıdır.

Bitlis'te anlatılan Şahmeran hikâyesinin kahramanı bir avcıdır. Bitlis'te Avcı Kasım Efsanesi olarak bilinen hikâye şöyledir;

Avcı Kasım, ava gittiği bir gün güzel bir yılanın yaşlı bir yılan ile birlikte olduğunu görür. Avcı Kasım, yaşlı yılanı vurmak isterken yanlışlıkla güzel yılanı yaralar. Bu güzel yılanın Şahmeran'ın karısı olduğunu öğrenir. Karısını kimin yaraladığını öğrenen Şahmeran Avcı Kasım'ı çağırır. Avcı Kasım gördüklerini ve yaşadıklarını anlatır. Şahmeran, Avcı Kasım'ın doğru söyleyip söylemediğini anlamak için dünyadaki bütün yılanları sarayına davet eder. Sadece Şahmeran'ın karısıyla birlikte olan yılan hasta ve yaşlıym diyerek gelmeyeceğini bildirir. Şahmeran yaşlı yılanın getirilmesini emreder ve yılan getirilir. Avcı Kasım, yılanı tanır ve o yılan olduğunu söyler. Şahmeran yılanı öldürtür. Avcı Kasım'a da hiç kimseye söylememesini söylerse üç gün içinde öleceğini söyler. Avcı Kasım eve döner. Avcı Kasım'ın karısı olup bitenleri çok merak eder, sürekli anlatması için ısrar eder. Avcı Kasım bir süre sonra bu ısrarlara dayanamaz, karısına her şeyi anlatır ve üç gün sonra ölür (Balci, 2007:203).

Tuncelili müzik sanatçısı Metin Kahraman'la yapılan bir röportajda Metin Kahraman Tunceli'de anlatılan Şahmeran efsanesini şöyle aktarmaktadır;

Şahmeran'ın oğlu Şahmeran'a küserek başka bir ülkeye gider. Orada kendine sağ kulağında altın, sol kulağında elmas küpe olan renkli bir yılan bulur ve evlenirler. Şahmeran'ın oğlu her gün yuvadan çıkıp gider. Yuvanın yakınındaki köyden bir çiftçi her gün tarlasına giderken Şahmeran'ın oğlunun karısının yabancı bir yılanla birlikte yuvaya girdiğini görür. Bunu gören çiftçi dişi yılanı, "Kocan geldiği zaman söyleyeceğim" der. Dişi yılan kulaklarını kanatır ve der ki: "Ben de kocam geldiği zaman diyeceğim ki, 'çiftçi demirle gelip kulaklarımı ezdi', o senin icabına bakar". Akşam olunca dişi yılan Şahmeran'ın oğluna olayı anlatır. Şahmeran'ın oğlu hızla çiftçinin evine gider. Ancak çiftçi ile karısının konuşmalarını duyar ve durumu anlar. Çiftçiye; "Ben onu terk ediyorum. Sen beni sepete koy beni babamın ülkesine götür" der. Çiftçi Şahmeran'ın oğlunu sepete koyar ve babasının ülkesine götürür. Şahmeran: "Sağ olası, oğlumu kurtardın. Dile benden ne dilerse. Altın, elmas ne kadar istersen". "Daha neler alabilirim?" der çiftçi. Şahmeran'ın oğlu çiftçiye, "Babam senin ağzına tükürürse yeryüzündeki bütün hayvanların dilinden anlarsın" der. Bunun üzerine çiftçi Şahmeran'a "Siz benim ağzıma tükürün, ben bunu istiyorum" der. Şahmeran "Bu bir sır, bu sırrı tutamazsan ölürsün" der. Çiftçi sırrı tutacağını söyleyince Şahmeran çiftçinin ağzına tükürür. Köye vardığında çiftçi karısının ısrarlarına dayanamayarak sırrı söyler ve oracıkta ölür (Kahraman, 2012).

Şahmeran efsanesi yerli yabancı birçok kültürde değişik şekillerde varlığını göstermektedir. Konu ile ilgili araştırmalardan da anlaşılacağı üzere hikâyelerde, masallarda, efsanelerde, mitolojide vb. Şahmeran motifinin çok sayıda işlendiği görülmektedir.

Araştırmanın materyalini Anadolu sanatında görülen Şahmeran figürlü örnekler oluşturmaktadır. Bu çalışmada Anadolu'da farklı sanatlarda Şahmeran figürünün görüldüğü örnekler derlenerek sunulmuştur. Literatürde yer alan çeşitli kaynaklardan şahmeran figürlü örnekler incelenmiş ve çağdaş sanatta ve halk sanatında birçok örnek karşımıza çıkmış, örneklem olarak belirlenen 31 adet örnek ise makalede yer almıştır. Araştırma Şahmeran figürünün görüldüğü sanatsal örnekler üzerinden Anadolu'da figürün yeri ve önemini göstermek amacıyla yapılandırılmıştır. Şahmeran efsaneleri ve sanatsal örnekleri literatür taranarak açıklamaları ile çalışmada sunulmuştur. Ayrıca çalışmada sözlü görüşme yöntemi ile derlenen bilgilere yer verilmiştir.

Bulgular

Çalışma, çağdaş sanatta ve halk sanatında Şahmeran başlıkları adı altında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde heykel ve resimde, ikinci bölümde ise halk sanatlarından cam altı resimleri, dokumalar (halı, kilim), işlemler, doğal boya çalışmaları, bakır ürünlerde görülen Şahmeran figürlü bulunabilen örnekler verilmiştir.

1.Çağdaş Sanatta Şahmeran

Şahmeran hikâyeleri, farklı alanlarda eser veren birçok çağdaş sanatçının ilgi odağı olmuştur. Şiirden çocuk edebiyatına, sinemadan tiyatroya, resimden heykele, seramikten çiniye,

animasyondan müziğe kadar farklı türlerden birçok eser bu hikâyeden etkilenilerek ortaya koyulmuştur.

Şahmeran hikâyeleri, çağdaş edebiyatta şiire ve anlatı türlerine konu edilmiştir. Bazen de Şahmeran, sembolik anlamlarıyla veya bir imge olarak edebi esere taşınmış, yorumlanıp yeniden yaratılmıştır. Dolayısıyla geleneksel anlatıya tamamen bağlı kalmaktan söz etmek mümkün değildir. Tomris Uyar, 1973 yılında “Ödeşmeler ve Şahmeran Hikâyesi”, Murathan Mungan 1993 yılında “Cenk Hikâyeleri”, Erhan Bener 1998 yılında “Şahmaran Öyküsü” adlı öykü kitaplarını yayınlamışlardır. Erhan Bener’in Şahmaran (2000) adlı bir oyunu da bulunmaktadır. Hilmi Yavuz 1994 yılında “Kuyu” adlı anlatısında hikâyeyi yeniden yorumlamıştır. Şahmeran hikâyelerine ilgi duyan günümüz yazarlarından Sennur Sezer, 2006 yılında “Şahmaran” adlı eserini yayınlamıştır. Bunun dışında Muhsine Helimoğlu, Yücel Fezyioğlu ve Ahmet Özdemir gibi daha birçok yazar hikâyeyi yeniden yazmışlardır. Şahmeran hikâyeleri Türk edebiyatında yüzlerce kez yeniden yazılmış, hikâyeye yüzlerce kez göndermede bulunulmuştur. Şahmeran, şairlerin de ilgi alanına giren bir anlatıdır. Çağdaş Türk şairlerinin bir kısmı şiirlerinde Şahmeran anlatısına gönderilerde bulunmuşlardır. Ahmet Telli “Şahmeran” başlıklı bir şiir kaleme almıştır. Behçet Aysan’ın da “Şahmaran Kalesi” adlı bir şiiri vardır. Ali Büyükçapar 2010 yılında doksan dokuz şiirden oluşan “Şahmeran” isimli bir kitap yayınlamıştır. Yine anlatı etrafında Ceyhan’da “Yılankale Şahmaran Şiir Yarışması” düzenlenmektedir. Yazarlar bu eserlerinde Şahmeran hikâyesini tema olarak alıp yeniden yorumlamışlardır (Aslan ve Aslan, 2012: 23).

Gülşah Gülebenzer çocuklar için 2009 yılında “Şahmeran / Savaş Çiçekleri” isimli bir tiyatro kitabı yayınlamıştır. Türk sineması da Şahmeran hikâyelerine ilgisiz kalmamış, Rahmi Kafadar (1972), Zülfü Livaneli (1993) ve Yavuz Figenli (2004) Şahmeran’ı konu alan birer film yönetmişlerdir. Kenan Özer yönetmiş olduğu “Yarısı İnsan Yarısı Yılan” isimli belgesel filmi ile 2012 TRT Belgesel Ödülleri Ulusal Amatör Kategoride En İyi Film Ödülünü kazanmıştır.

Şahmeran’ın resim, heykel, seramik ve çini sanatına da önemli ölçüde yansımaları bulunmaktadır. Şükran Çelik Ergincan, Arzu Yıldan, FeyzaverAlpsar Turan, Ataç Elalmış gibi ressamlar Şahmeran konulu resim sergileri açmışlardır. Ressamlar Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fikret Otyam, Balkan Naci İslimyeli, Serpil Akyıl, Yavuz Kılıçer, Ahmet Güneştekin, Nermin Han, Erol Deneç, Hüseyin Işık, Ali Asker Bal, Raziye Kubat, Fırat Bingöl, Zuhal Neccar, Tülin Yavuz, Murat Morova, Rafet Van ve Mehmet Akkaya’nın Şahmeran konulu resim çalışmaları bulunmaktadır. Emine Berika İpekbaýrak Tarsus meydanlarını süsleyen bir Şahmeran heykeli yapmıştır. Heykeltıraş Mehmet Aksoy, Ozan Oganer ve Hüseyin Murathan Kesici, çini sanatçısı Süreyya Oskay ve Fatma Şan, seramik sanatçısı Ümit Can Gören ve Orçun İlter, duvar süsleme sanatçısı Filiz Sünnetçioğlu, karikatürist Cem Kızıltuğ eserlerinde Şahmeran’ı tekrar tekrar yorumlamışlardır. Besteci Gökhan Tanacı, 2012 yılında İstanbul’da düzenlenen “Düş ya da Gerçek Şah-ı Maran” adlı sergi için Şahmeran müziği bestelemiştir. Bu makalede, Şahmeran’ın çağdaş sanata yansıyan bazı örneklerine yer verilmiştir.

Resim 1. Tarsus Şahmeran Heykeli (Emine Berika İpek Bayrak) (URL1)

Mersin'in Tarsus ilçesinin meydanlarından birini süsleyen Şahmeran heykeli 1986 yılında Emine Berika İpek Bayrak tarafından yapılmıştır (Varlık, 2014: 42). Birçok eserde kadın olarak karşımıza çıkan Şahmeran bu heykelle erkek olarak tasvir edilmiştir. Taçsız yapılan ve dalgalı saçlarıyla dikkat çeken heykelin çevresinde 12 adet yılanın yer aldığı görülmektedir (Resim 1).

Resim 2. "Şahmaran" Adlı Heykel (Ozan Oganer) (Doğanay, 2012: 60)

Günümüz sanatçılarında heykeltıraş Ozan Oganer'e ait "Şahmeran" adlı heykel Resim 2'de görülmektedir. Heykel, sanatçı tarafından 2012 yılında 179x105x104 cm boyutlarında dantel, resin ve akrilik ile çalışılarak yapılmıştır (Doğanay, 2012: 60). Heykelin ana hammaddesini Türk toplumunda sosyo-kültürel hayatta önemli bir yer tutan, el emeği göz nuru olan dantel oluşturmaktadır. Üretimin, emeğin ve çeyizin simgesi olan dantel sanatçının Şahmeran heykelinde resin ve akrilik ile vücut bulmuştur. Kullandığı dantelleri 70 numara pamuk iplikle köylü kadınlara yaptırdığını söyleyen sanatçı, bu dantelleri vücudun örtüsü olarak doğaçladığını, heykelin de yılanların kralı olan Şahmeran'ın tahtında oturur halini tasvir ettiğini belirtmiştir (Ozan Oganer, Sözlü Görüşme, 06 Mart 2015).

Resim 3. "Şahmeran" Adlı Eser (Hüseyin Murathan Kesici)

Resim 3'te Heykel-seramik sanatçısı Hüseyin Murathan Kesici tarafından 60x90 cm boyutlarında seramikten yapılmış "Şahmeran" adlı eser görülmektedir. Şamotlu çamur ile dört parça halinde şekillendirilen eserde rölyef ve sır üstü tekniklerini kullanılmıştır (Hüseyin Murathan Kesici, Sözlü Görüşme, 24 Mart 2015). Eserinde beyaz zemin üzerine yeşil, sarı ve kırmızı renkleri kullanan sanatçının çalışması daha çok halk sanatındaki cam altı resim örneklerine benzemektedir. Eserde boynuzu, tacı, kolyesi, yılanbaşı ayaklarıyla birlikte Şahmeran, sarı saçlı olarak betimlenmiş, altısı ayaklarında, ikisi başın kenarlarında, ikisi gövdenin kenarlarında, biri de kuyrukta olmak üzere toplam 11 adet yılanbaşı yapılmıştır.

Resim 4. "Sanatçının Kendine Eziyetle Olgunlaştığının Resmidir" Adlı Tablo (Balkan Naci İslimyeli) (Doğanay, 2012: 46)

Resim 4'te ressam Balkan Naci İslimyeli'ye ait "Sanatçının Kendine Eziyetle Olgunlaştığının Resmidir" adlı tablo görülmektedir (Doğanay, 2012: 46). Tabloyu 1997-1998 yılları arasında, 70x153 cm boyutlarında, tuval üzerine manipüle edilmiş resim tekniğiyle yaptığını söyleyen sanatçı, geleneksel halk resimlerinden Şahmeran temasını çağdaş sanatla yeniden yorumlamıştır. Sanatçı, eserine oto portresini koyarak İslam'ın getirdiği suret yasağını zorlayan bir tema oluşturmuştur (Balkan Naci İslimyeli, Sözlü Görüşme, 24 Mart 2015).

Resim 5. Mermer, Demir ve Kurşundan Yapılmış Şahmeran Heykeli (25x12x25 cm.) (Mehmet Aksoy- 1989) (Değirmenci, 2019: 40)

Heykel sanatçısı Mehmet Aksoy'un Şahmeran konulu pek çok eseri ve sergisi bulunmaktadır. Resim 5'te mermer, demir ve kurşundan yapmış olduğu Şahmeran heykeli görülmektedir.

Resim 6. Mersin Viranşehir'de Şahmeran Heykeli (Çağlar, 2014: 343)

Heykelde Şahmeran'ın başı kadın, kuyruğu ve gövdesi yılan şeklinde betimlenmiştir (Resim 6).

Resim 7. Şahmeran Figürü Taş Kabartma (Ani Kazısı-Mitolojik Eserler-61-1045), Kars Müze Müdürlüğü (Değirmenci, 2019: 17)

2016 yılında Kars Ani’de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan taş üzerine kabartma yapılmış Şahmeran figürü Kars Müzesinde sergilenmektedir (Resim 7).

Resim 8. “Yansıma” Adlı Tablo (Yavuz Kılıçer) (Doğanay, 2012: 55)

Resim 8’de ressam Yavuz Kılıçer’e ait “Yansıma” adlı tablo görülmektedir. Tablo, çok zengin renk çeşitliliği sağlanarak tuval üzerine akrilik ile 100x250 cm boyutlarında yapılmıştır (Doğanay, 2012: 55). Sanatçı, Şahmeran hikâyelerini çocukluğunda çok dinlediği ve bu hikâyelerden etkilendiği için Şahmeran resimleri yaptığını söylemektedir. Şahmeran’ın bugüne kadar yapılan cam altı resimlerinin tamamında yatay kompozisyonlarda tasvir edildiğini söyleyen sanatçı, böyle etkili karakterin ayakta veya dik durarak tasvir edilmesi gerektiğini söyleyerek, çalışmalarında Şahmeran’ı yılan kuyruklu, yarı giysili yarı çıplak kadın

figürü olarak, ayakta ve dik duran halini tasvir etmiştir. Sanatçının Şahmeran konulu üç adet tablosu bulunmaktadır (Yavuz Kılıçer, Sözlü Görüşme, 10 Mart 2015).

Resim 9. "Şahmeran" Adlı Tablo (Bedri Rahmi Eyüboğlu) (URL2)

Halk sanatını sağlam bir kaynak olarak gören Bedri Rahmi Eyüboğlu'na ait, 302x102 cm boyutlarında, tuvale marufle kâğıt üzerine suluboya ile yapılan "Şahmeran" adlı tablo Resim 9'da görülmektedir (URL2). Bedri Rahmi Eyüboğlu, çalışmalarında geleneksel süsleme ve halk sanatlarından seçtiği motifleri Batı resim teknikleriyle birleştirerek yapıtlarında kullanmıştır. "Şahmeran" adlı çalışmasında sanatçı, konuyu oldukça minimal bir üslupta ele almıştır. Renkleri olabildiğince arka plana atan sanatçı, motif ve kontur çizgilerinin ağırlık kazandığı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu bağlamda resim gereksiz birçok ayrıntıdan da arındırılarak konunun özünü çarpıcı bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Eserde Şahmeran, kadın figürü olarak, ayakta ve dik halde betimlenmiştir. Birçok eserde Şahmeran yarı insan yarı yılan olarak tasvir edilse de sanatçının bu çalışmasında, yılan figürünün yerini balık figürü almıştır.

Resim 10. Ressam Fikret Otyam'a Ait Tablo (URL3)

Çağdaş Türk Sanatının önemli sanatçılarından olan Fikret Otyam'da Şahmeran tablosu yapan sanatçılardandır. Sanatçı, eserini 1984 yılında tuval üzerine yağlıboya ile yapmıştır (Resim 10) (URL3). Sanatçı, Anadolu'nun geleneksel nakış ve bezeme öğelerini eserlerinde yoğun bir şekilde kullanmıştır. Anadolu insanının yaşam biçimi, gelenek ve kültürünü resimlerine konu edinerek özgün yapıtlar veren sanatçı, bu tablosunda Şahmeran figürünü çevresindeki çiçek motifleriyle birlikte duvara asılı ve önünde Anadolu kadını ile beraber kurgulamıştır. Sanatçı eserinde yeşil, mavi, kırmızı, turuncu, kahverengi, siyah, beyaz gibi zengin bir renk çeşitliliği

sağlamıştır. Eserde süsleme öğelerinin ve renklerin yoğun anlatımı dikkatleri dışı Şahmeran üzerinde toplamıştır. Tabloda Şahmeran, boynuzları, tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve sekiz adet yağı ile tasvir edilmiştir.

Resim 11. "Şahmeran'ın Son Günü" Adlı Tablo (Güneştekin, 2014: 33)

Çağdaş resim sanatının önemli ressamlarından Ahmet Güneştekinde eserlerinde Şahmeran'dan etkilenen sanatçılardandır. Sanatçı, "Şahmeran'ın Son Günü" adlı tablosunu 2012 yılında 150x150 cm boyutlarında tuval üzerine yağlı boya ile yapmıştır (Güneştekin, 2014: 33) (Resim 11). Bu çalışmada yüzeyi geometrik renk alanlarına bölerek konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yüzeyde renk alanlarının oluşturduğu espas, esere farklı bir boyut katmıştır. Bu eserde Şahmeran, günümüz toplumunda halen yeri olan ve bir o kadarda arka planda kalan bir etki uyandırmaktadır.

Resim 12. "İhanetin Ardından Şahmeran" Adlı Tablo (Nermin Han Arşivi)

Günümüz sanatçılarından ressam Nermin Han tarafından kontrplak üzerine 45x115 cm boyutlarında karışık tekniklerle yapılan "İhanetin Ardından Şahmeran" adlı tablo resim 12'de görülmektedir. (Nermin Han, Sözlü Görüşme, 03 Mart 2015). Tablosunda sarı, turuncu, kırmızı, siyah, yeşil, mavi, beyaz gibi zengin renk çeşitliliği sağlayan sanatçı, ihanete uğrayan Şahmeran'ın üzgün halini tasvir etmiştir. Eserde Şahmeran, boynuzu ve yılanbaşı kuyruğu ile betimlenmiştir. Ayrıca Şahmeran'ın baş kısmının altında birbirine kenetlenmiş iki adet yılan figürünün yer aldığı görülmektedir.

Resim 13. Ressam Zuhal Neccar'a Ait Tablo (Zuhal Neccar) (URL4)

Günümüz sanatçılarından ressam Zuhal Neccar tarafından 2014 yılında yapılan Şahmeran konulu tablo resim 11'de görülmektedir. Tablo, tual üzerine akrilik imzalı, 100x150cm. boyutlarındadır (URL4). Çok sayıda Şahmeran tablosu yapan Neccar, konuyu biçim ve teknik anlamında farklı bir boyutla ele almıştır. Eserin büyük bir bölümüne hâkim olan lokal renk hakimiyetine karşılık, Şahmeran figürüne yüklediği zengin renk ve bezeme ile başarılı bir uyum elde etmiştir. Sıcak ve soğuk renk uyumunun bu denli başarılı bir şekilde kullanımı eseri etkili kılan bir diğer unsurdur. Eserde oturur vaziyette kadın figürü olarak tasvir edilen Şahmeran, boynuzu, süslü tacı, yılan kuyruğu, küpeleri, kolyesi ve uzun siyah saçlarıyla dikkat çekici niteliktedir. Birçok Şahmeran eserinden farklı olarak Şahmeran'ın kuyruğunda yılanbaşının olmadığı görülmektedir. Ayrıca Şahmeran'ın çevresine yerleştirilen kuş ve gül resimleriyle eser zenginleştirilmiştir (Resim 13).

Resim 14. Kader Serisi (Can Göknil) (Yayan ve Sivri, 2017: 671)

Resim 14'te yer verilen Can Göknil'e ait "Kader" Serisindeki eserde bordo renkte bir zemin üzerine Şahmeran figürü, daha çok yeşil renk baskınlığında mavi ve turuncu renkler kullanılarak tasvir edilmiştir. Şahmeran'ın üzerinde çocuğa benzer bir figür vardır. Hemen yanında kafa hizasında Şahmeran'a benzer ve daha çok gri ve mavi renklerle oluşturulmuş başka bir figür daha yer almaktadır (Yayan ve Sivri, 2017: 671).

2. Halk Sanatında Şahmeran

Halk resmi; halkın cam, duvar, tavan, sandık, tablo, araba gibi nesnelere geleneksel malzemeler kullanarak, geleneksel yöntemlerle yaptığı resimler olarak tanımlanabilir. Şahmeran, geleneksel kültürümüzdeki varlığıyla halk resim sanatımızın ve geleneksel halk kültürümüzün sevilen bir simgesi olmuştur. Bu simge, genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerimizin birçokta cam altı resimlerinde, halı ve kilim dokumalarında, pul ve

boncuklarla yapılan el işlemlerinde (elbise, sandık örtüleri, yastık yüzleri, yatak çarşafı vb.), kilit, kolye gibi günlük kullanım eşyaları üzerinde görülmektedir. Sözeri, Şahmeran'ın kilit üzerine betimlenmesini, ölümsüzlük arayışının gizlerine ulaşma denemesi olarak görmektedir (Sözeri, 2006: 23).

Halk resimlerinde Şahmeran, başında boynuzu, süslü tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve yılanbaşlarından oluşmuş birçok ayaklarıyla mitolojik bir yaratık olarak gösterilmiştir. Sanatçılar kompozisyona çeşitli renkler ve motifler ilave etmişlerdir. Kompozisyona eklenen motifler ve kullanılan renkler yörelere göre farklılıklar göstermektedir (Mant, 1998: 32).

Bilinen Şahmeran betimlemeleri ne yazık ki simgenin erken dönemlerini kapsamamaktadır. Günümüze ulaşan yaygın betimleme on altıncı yüzyıl başındaki manzum öykünün biçimlendirdiği şekilde gelişmiş görülmektedir. Şahmeran'ın simge olarak yaygınlaşmasını sağlayan cam altı resimleridir. İslam dininin figürlü resmi yasaklamasına karşın, bu yasağın halk katında sonuna kadar bağlayıcı olmadığı açıktır (Yıldıran, 2001: 19).

Şahmeran, cam altı resimlerinde süslü tacı, değişik aksesuarları, çiçek motifleri ve ejder kuyruğuyla çok renkli çizilebilmektedir (Ortak, 2010: 31). Bugün Türkiye'de neredeyse tamamen kaybolmuş olan cam altı sanatına değinmek gerekirse; cam altı resim, cam levhanın arka yüzüne toz boyalar, sulu boya, guaj boya, yağlı boya hatta akrilik boyalarla çalışılan soğuk resim tekniğidir. Camın hem resmin yapıldığı yüzey olma hem de vernik gibi boyaları, dış etkenlerden koruma ve aynı zamanda da renklere şeffaflık ve parlaklık verme gibi çeşitli fonksiyonları vardır. Cam altı resimleri genellikle 2-3 mm kalınlığındaki cam levhalara yapılmaktadır. Görünüşte kâğıt ya da tuval üzerine yapılmış resimlere benzese de çalışma yöntemi tam tersidir. Bir resimde detaylar, imza ve tarih son safhada oluşurken cam üzerine çalışmada, önce resmin deseni ve üstte görünen detaylarla imzadan başlamak gerekir. Daha sonra çizgiler arasındaki yüzeyler, en son olarak da fonda görülen renkler boyanır (Mant, 1998: 40).

Resim 15. Cam Altı Şahmeran Resmi (Ortak, 2010: 56)

Resim 15'te cam altına çizilmiş Şahmeran görülmektedir (Ortak, 2010: 56). Resimde Şahmeran boynuzlu ve taçlı başı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve altı adet yılanbaşından oluşan ayaklarıyla tasvir edilmiştir. Resimde ağırlıklı olarak yeşil olmak üzere kırmızı, mavi, siyah ve sarı renklerin kullanıldığı görülmektedir. Şahmeran'ın çevresine yaprak ve dallarıyla birlikte çiçek motifleri yerleştirilmiştir.

Resim 16. "İkiz Şahmeran" Adlı Cam Altı Şahmeran Resmi (Doğanay, 2012:92).

Sabri Nuray Gencil tarafından cam altına çizilmiş "Çifte Şahmeran" isimli tablo resim 16'da görülmektedir (Doğanay, 2012: 92). Tabloda sanatçı iki adet Şahmeran'a yer vermiştir. Şahmeranlar boynuzları, süslü taçları ve taçlı yılanbaşı kuyruklarıyla betimlenmiştir. Birçok cam altı resminden farklı olarak Şahmeran'ın gövdesi kıvrımlı ve ayaksız olarak çizilmiştir. İki Şahmeran'ın arasına saksıda yer alan lale ve karanfil motifleri yerleştirilmiştir. Tabloda siyah, beyaz, sarı, mavi, yeşil, kırmızı, pembe renklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Resim 17. "Gül Bahçesinde" Adlı Cam Altı Şahmeran Resmi (Emine Yedikuvvet)

(Doğanay, 2012: 104)

Günümüz sanatçılarından olan ve çok az sanatçının profesyonel anlamda çalışabildiği cam altı resimde başarılar sergileyen Emine Yedikuvvet, Şahmeran konulu eserler yayınlayan çağdaş sanatçılardandır. Sanatçıya ait "Gül Bahçesinde" adlı cam altı eser 35x71 cm. boyutlarındadır (Resim 17) (Doğanay, 2012: 104). Sanatçı bu çalışmasıyla, halk sanatçılarınca klasikleştirilen cam altı Şahmeran resimlerine farklı bir boyut katarak, Şahmeran'ı ayakta, dik durur bir şekilde betimlemiştir. Yine diğer cam altı eserlerinden farklı olarak bu eserde kadın sadece başı ile değil gövdesiyle birlikte betimlenmiş, kuyrukta tek bir yılanbaşı çizilmiştir. Kırmızı ve sarı renklerinin yoğun olarak kullanıldığı bu eserde tacı ile birlikte tasvir edilen Şahmeran figürünün çevresi gül ve çiçek motifleriyle süslenerek esere görsel zenginlik kazandırılmıştır.

Çeyiz ve düğün hediyesi olarak satın alınan (Yıldıran, 2001: 20) cam altı Şahmeran resimlerinde genelde yeşil, siyah, kırmızı, sarı ve mor renkler kullanılmaktadır. Sözeri (2000), "Kültürlerde Şahmeran: Kıyıda Köşede Şahmeran Kültür İzleri" isimli yayınında cam altı resimde kullanılan renklerin simgesel anlamlarının olduğunu belirtmektedir. Kırmızı sonsuzluğun, sarı güneşin ve gücün, mor gizli ilimlerin ve sihrin rengidir (Sözeri, 2000: 202). Çimen yeşili insanlara sevinç verir, içlerini ferahlatır; ama insan yüzünün rengi olan kırmızı, allığını güneşten almıştır ve renklerin en etkilidir. Türk işlemlerinde ve özellikle Şahmeran motiflerinde en sık kullanılan renkler kırmızının her tonu ve yeşildir (Mant,1998: 33).

Şahmeran figürü Anadolu'da uğur, üreme amaçlı olarak genç kızların çeyizine işleme olarak konmaktadır. Halk resimlerinde yaygın olarak cam altı, taş baskısı, boyama, işleme ve örme teknikleriyle görülen Şahmeran motiflerinin; kötülükten, yangın ve afetlerden koruyacağına, bereket, uğur ve bolluk getireceğine, dolayısıyla gücü temsil ettiğine inanılmaktadır (Şentürk, 1997: 40).

Anadolu'da ejder, ejderha, yemliha ve Şahmeran motifi bazen halk arasında yılanın büyük şekli olarak da düşünülür. Halı ve düz dokuma yaygılarda motif olarak işlenir (Deniz, 2000: 194).

Şahmeran'ın yaygın betimlemesi dışında etnografik malzeme olarak değerlendirilebilecek başka betimlemeleri de bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla kumaş üzerine işlenmiş, bohça ve perde süslemeleridir (Yıldıran, 2001: 19). Bunların dışında Şahmeran simgesinin, karyola eteği, yatak örtüleri, beşik örtüleri, kırlentlere ve bakır eşyalara işlendiği, halı ve kilimlere dokunduğu, kumaş üzerine boya ile çizildiği görülmektedir.

Resim 18. Şahmeran Motifli Kilim Örneği, Van- Merkez (81x81 cm.) (Güzel ve Oskay, 2013: 566)

Resim 18'de Van yöresine ait olan Şahmeran motifli kilim, 81x 81 cm. boyutlarında, duvara asılmak için kullanılmaktadır (Güzel ve Oskay, 2013: 566). Kilimin iç zemininde bir adet Şahmeran motifi yer almaktadır. Şahmeran'ın boynuzları, küpeleri, gerdanlığı, tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve altı adet ayakları ile tasvir edildiği görülmektedir.

Resim 19. Şahmeran Motifli Kilim Örneği, Van- Merkez (1,8x59 cm.) (Güzel ve Oskay, 2013: 566)

Resim 19’da Van yöresine ait olan Şahmeran motifli kilim, 1,8x 59 cm. boyutlarında, duvara asılmak için kullanılmaktadır (Güzel ve Oskay, 2013: 566). Kilimin iç zemininde üst üste yerleştirilmiş 2 adet Şahmeran motifi yer almaktadır.

Resim 20-21. Şahmeran Figürlü Kilim (147x392 cm.) (Müzeye Geliş Tarihi: 1984)

(Şanlı ve Elver, 2020: 32)

Kars Müzesi’nde bulunan yün kilimde stilize Şahmeran motifleri görülmektedir. Şanlı ve Elver halının açıklamasında “yıldızların etrafında kalan boşluklara stilize Şahmeran, çiçek, koç boynuzu, küpe ve dolgu motifleri düzensiz olarak yerleştirilmiştir” ifadeleriyle stilize Şahmeran figürüne dikkat çekmişlerdir (Resim 20-21).

Resim 22. Şahmeran Figürlü Duvar Halısı, 50 x 85 cm., (Doğan Köy- Çemişgezek, Tunceli) (Güzel ve Kulaz, 2016:1329)

Resim 22’de Tunceli yöresine ait olan, 50x85 cm ebatlarındaki duvar halısında, bordo zemini üzerine Şahmeran figürü görülmektedir. Aralarda kalan boşluk alanlar ise koçboynuzu ve gül motifleri ile süslenmiştir (Güzel ve Kulaz, 2016:1328).

Resim 23. Şahmeran Figürlü Kilim, 106cmx160cm, Mardin (Küçük Kurt, 2019:189)

Resim 23’de görülen kilim, Mardin’de Şahmeran Ustası Hasan Özcan ve Oğulları Hamit, Kadir Özcan’ın Dükkânında bulunmaktadır (Küçük Kurt, 2019:189). Kilimde, Şahmeran figürü, tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve 7 adet ayakları ile tasvir edilmiştir. Kilimin iç zemin süslemesinde, Şahmeran figürünün yanı sıra kuş, çocuk, çengel motifleri de yer almaktadır.

Resim 24. Balıkesir İli Edremit İlçesi Alibey Kudar Özel Etnografya Galerisi'nde Bulunan Şahmeran Motifli Dokuma Torba (Zeynep Balkanal Arşivi, 2018)

Resim 24'de Balıkesir İli Edremit İlçesi Alibey Kudar Özel Etnografya Galerisi'nde bulunan Şahmeran figürlü el dokuması torba örneği görülmektedir. Torba kilim dokuma tekniği kullanılarak dokunmuştur. Dokumanın ana malzemesi yörede doğal boyalar ile boyanmış yündür. Dokumada Şahmeran figürünün iki ayağı ve iki kolu yılanbaşı şeklinde betimlenmiştir. Torbanın üç kenarı dokuma iplikleri ile yapılan püsküllerle süslenmiştir.

Şahmeran motifinin halk işlemlerinde de yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Halk resminde ve işlemlerinde bitkisel bezemelerin çiçek, meyve, yaprak, ağaç çeşitlemeleriyle yenilediği XIX. yüzyılda; önceki yüzyıllarda görülen figürlü bezemenin ağırlık kazandığı Şahmeran, kuş, kelebek, at, deve gibi motiflerle zaman zaman insan figürünü de içeren düzenlemelerin süregeldiği gözlenmektedir (Mant, 1998: 38). İşlemleri yapan kişiler, motifin doğal kompozisyonuna her zaman uymamışlar, Şahmeran'ın çevresine ağaçlar, kırmızı güller, horoz ve deve gibi motifler ilave etmişlerdir.

Resim 25. Şahmeran İşleme Örneği (Ortak, 2010: 32)

Resim 25'de Şahmeran figürlü işleme örneği görülmektedir (Ortak, 2010: 32). Beyaz etamin kumaş üzerine işleme tekniğiyle, ağırlıklı olarak sarı olmak üzere koyu yeşil, kahverengi,

kırmızı, turuncu ve yeşil renkli ipliklerle Şahmeran figürü uygulanmıştır. İşlemede Şahmeran'ın boynuzları, küpeleri, gerdanlığı, tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve altı adet yılanbaşından oluşan ayakları ile tasvir edildiği görülmektedir. Bu işleme örneğinde birçok örnekten farklı olarak Şahmeran'ın çevresine başka herhangi bir canlı veya nesnenin eklenmediği dikkat çekmektedir.

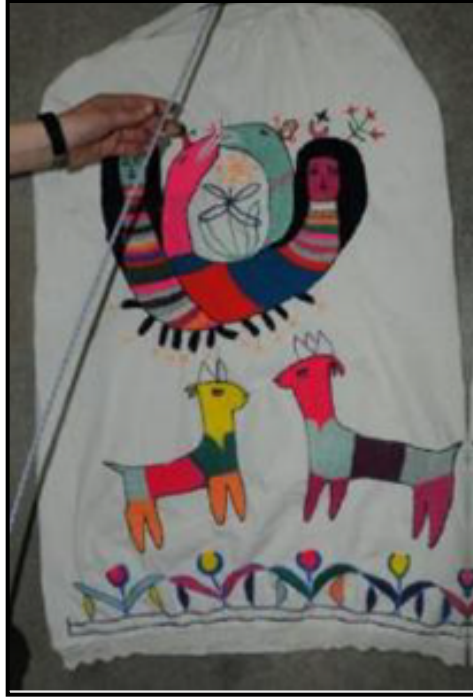
Resim 26. Şahmeran İşleme Örneği (Mant, 1998: 39)

Resim 26'da Gaziantep'in Oğuzeli ilçesi Kovanlı köyüne ait Şahmeran işleme örneği görülmektedir (Mant, 1998: 39). Beyaz kumaş üzerine çeşitli işleme teknikleriyle, siyah ve pembe ipliklerle iki adet Şahmeran figürü uygulanmıştır. Bu işleme örneğinde Şahmeran, boynuzları, dört adet ayağı ve balık kuyruğu şeklindeki kuyruğu ile tasvir edilmiştir. Bilinen Şahmeran figürünün aksine, örnekteki her iki Şahmeran figürünün de kuyruğunun balık kuyruğu şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Şahmeran figürlerinin ortasında bir adet kedi figürü, üst kısmında ise iki adet horoz figürü yer almaktadır. Horoz figürlerinin ortasına ise elma ağacı motifi yerleştirilmiştir.

Resim 27-28. Peşkir "El Peşkiri/El Havlusu" Genel ve Detay Görüntü, Huriye Harputlu, Karatay/Konya (Çelebilik ve Afşar, 2016: 374)

Çelebilik ve Afşar (2016) "Konya İli Karatay İlçesi Evlerinde Bulunan Geleneksel El İşlemeli Eşya Türleri ve Kullanım Alanları" isimli makalelerinde bir adet Şahmeran figürlü el peşkiri/havlusu örneğine yer vermişlerdir (Çelebilik ve Afşar, 2016: 374). Anadolu'da el peşkiri işlemlerinde Şahmeran figürlü örnekler çok görülmemektedir. Dolayısıyla bu örnek peşkir/havlu işlemlerinde nadir görülen örneklerden birisidir (Resim 27-28).

Resim 29. Şahmeran Figürlü Elbise Kılıfı (Akpınarlı ve Uluşık, 2016: 369).

Akpınarlı ve Uluşık'ın (2016) Yerel Kalkınmada Halk Kültürü Projelerinin Önemi "Şanlıurfa Örneği" adlı bildirimlerinde yayınlamış oldukları Şanlıurfa'da bulunan Şahmeran figürlü elbise kılıfı örneği işlemlere farklı bir örnektir (Resim 29).

Resim 30. "Şah-ı Maran" Adlı Kumaş Üzerine Doğal Boya Çalışması (NasraŞimmes Hindi) (Doğanay, 2012: 84)

Mardin'li NasraŞimmes Hindi, Şahmeran figürünü çok farklı bir çalışma yaparak kumaş üzerine kök boya ile çizmiştir. "Şah-ı Maran" adlı bu çalışma 51x69 cm. boyutlarındaki kumaş üzerine yapılmıştır (Resim 30) (Doğanay, 2012: 84). Sanatçı, bu çalışmasında Şahmeran'ı kendisine göre yorumlayarak onu kırmızı, yeşil, siyah ve sarı renkli doğal boya ile çizmiş ve resmin altına adını yazmıştır. Çalışmada Şahmeran tacı, yılanbaşı kuyruğu ve altı adet yılanbaşından oluşan ayaklarıyla tasvir edilmiş, Şahmeran figürünün üst kısmına bir adet kuş figürü yerleştirilmiştir (Resim 30).

Resim 31. Şahmeran Figürlü Saç Tokası (Kamiloğlu, 2009: 176)

6x8 cm. boyutlarında, gümüş levha kullanılarak oluşturulmuş saç tokasında Şahmeran figürü ajur işi tekniğinde uygulanmıştır (Resim 31).

Resim 32. Şahmeran Figürlü Sürahi Örneği, Mardin-Merkez (Sultan Sökmen Arşivi, 2016)

Resim 32’de Mardinli Şahmeran Ustası Hasan Özcan’ın yapmış olduğu bakır sürahi üzerinde görülen Şahmeran figürü, boynuzlu ve taçlı başı, gerdanlığı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve altı adet yılanbaşından oluşan ayaklarıyla tasvir edilmiştir.

Resim 33. Şahmeran Figürlü Bakır Tepsi (Görsel Sahibi: Sercan Taşçı)(URL5)

Resim 33’de görülen bakır tepsi üzerine Şahmeran figürlü kazıma tekniği ile yapılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Anadolu kültürüne kendiliğinden giren Şahmeran figürü, günümüz insanının da hayatında yaşamaya devam etmekte, sanat eserlerinde vücut bulmaktadır. Anadolu’da sır bekçisi olarak görülen Şahmeran, halk sanatının farklı alanlarında kullanılmıştır. Halk sanatına büyük ölçüde yansıyan Şahmeran figürü, bolluk, bereket, şans ve uğur getirdiği inancıyla genç kızların çeyizlerinde, süs eşyalarında, kırlent yüzlerinde, karyola eteklerinde, yatak örtülerinde, beşik örtülerinde, camaltı resimlerinde, halı ve kilim motiflerinde kendini göstermektedir.

Literatür taraması sonucunda konu ile ilgili çok sayıda araştırmanın bulunduğu görülmektedir. Bu başlık altında konu ile ilgili yapılan araştırmaların bir kaçının açıklamalarına yer verilmiştir.

Akpınarlı ve Yurt (2016); “Şahmeran Motifinin Geleneksel Tekstilde Kullanıldığı Alanlar” isimli bildirimlerinde, şahmeran, yılan, ejder motifli 61 adet tekstil ürünü tespit etmişlerdir. Şahmeran motifinin geleneksel tekstil sanatlarımızın her dalında kendine has bir yer bulduğunu, ancak kullanım yoğunluğuna göre dokuma ve işleme teknikleri ile üretilen ürünlerde çoğunlukta olduğunu, işleme ve baskı ürünlerinde, şahmeran figürünün efsanelerde anlatıldığı biçimde, yer aldığını vurgulamışlardır. Şahmeran figürünün dokuma ürünlerde yılan, ejderha şeklinde aynı veya tamamen stilize bir formda kullanılmış olduğunu, halı dışında, düz dokuma yaygılarda da daha çok stilize edilmiş şekilde kullanıldığını belirtmişlerdir.

Küçükkurt, (2019); “Mardin El Sanatlarında Şahmeran Figürü” isimli bildirisinde, Mardin yöresine ait 17 adet el sanatı ürününü incelemiş ve Mardin’de en çok camaltı resimlerinde, bakır işlerinde, ahşap oyma sanatında, kumaş el baskısı, gümüş işleri ve diğer alanlardaki el sanatlarında Şahmeran figürü kullanıldığını tespit etmiştir. Bildiride Şahmeran figürünün camaltı resimlerinde daha çok detay çalışıldığı vurgulanmıştır.

Güzel ve Oskay, (2013); Van’da “Şah-ı Meran” Motifli Örnekler isimli bildirimlerinde, Van yöresine ait 6 adet el sanatı ürünü incelenmiş ve yörede Şahmeran motifinin cam altı sanatının yanı sıra, halı, kilim, yastık işlemleri gibi el sanatlarında da kullanıldığını belirtmişlerdir. Van

ve çevresinde yapılan cam altı ve el sanatları ürünlerinde genel olarak tasvir edilen figürün kadın olduğu ve bu resimlerde süslü tacı, değişik aksesuarları, çiçek motifleri ve ejder kuyruğuyla çok renkli betimlendiğini örneklerle açıklamışlardır.

Kodaman, (2018); "Şahmeran Resimlerindeki Sembollerin Göstergibilimsel ve Anlambilimsel Çözülmesi" isimli makalesinde, Şahmeran simgesinin su, toprak, hava ve ateş kültüyle, döngüsel mevsim mitoslarıyla, eskatalogya (zamanın sonu) mitoslarıyla, kutsal evlilik mitoslarıyla, ilksel ata kültleriyle Toprak Ana ve Havva Ana'dan başlayarak hemen tüm kutsal kadınlarla ve tanrıçalarla ilişkili olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca dini sembolizmle de ilişkisi olabileceğini, özellikle Hıristiyan ikonografisinin bu resimlerde etkisini, yine ölümsüzlük arzusu, sonsuz yaşam ve cennete ulaşma düşüncesi ve bununla ilgili bölgesel mitosların temaya yön veren etkenler olduğunu belirtmiştir. Bu figürün başta halk ressamı olmak üzere çağdaş sanatçı ve ressamlarımıza ilham verdiğini, insanlık ve barış özleminin bir yansıması olarak sessiz bir çığlık, bir mesaj olduğunu vurgulamıştır.

Şahmeran figürü, çağdaş sanatta farklı alanlarda eserler veren sanatçıların ilgi odağı olmuş, çocuk edebiyatı, şiir, hikâye, öykü, tiyatro, sinema, resim, heykel gibi alanlarda verilen eserlerde kendine yer bulmuştur. Tomris Uyar, Murathan Mungan, Erhan Bener, Hilmi Yavuz gibi yazarlar kitaplarında; Rahmi Kafadar, Zülfü Livaneli, Yavuz Figenli gibi yönetmenler filmlerinde; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fikret Otyam, Balkan Naci İslimyeli, Serpil Akyl, Yavuz Kılıçer, Ahmet Güneştekin, Nermin Han gibi birçok çağdaş resim sanatçısı tablolarında; Mehmet Aksoy, Ozan Oganer, Hüseyin Murathan Kesici gibi heykeltıraşlar yapmış oldukları heykellerde Şahmeran'ı tekrar tekrar yorumlamışlardır.

Çalışmamızda çağdaş sanatta ve halk sanatında bulunabilen 31 adet Şahmeran figürlü örnek incelenmiş, bu örnekler üzerinden Anadolu'da figürün yeri ve önemini göstermek amaçlanmıştır. Çağdaş sanatta incelenen resim ve heykel örneklerinde Şahmeran figürü, erkek ve kadın şeklinde, yarısı insan yarısı yılan olarak tasvir edildiği gibi yarısı insan yarısı balık olarak da tasvir edilmiştir.

Halk sanatında Şahmeran, genellikle boynuzları, küpesi, gerdanlığı, süslü tacı, taçlı yılanbaşı kuyruğu ve yılanbaşlarından oluşan ayaklarıyla tasvir edilmiştir. Karşılaşılan halk sanatı örneklerinin tümünde Şahmeran'ın kadın olarak tasvir edildiği görülmüştür. Halk sanatında ortaya koyulan eserlerin birçoğunda Şahmeran'ın yarısı insan yarısı yılan olarak tasvir edildiği saptanmış, bunun yanı sıra yarısı insan yarısı balık olarak da tasvir edildiği örnekler nadiren de olsa rastlanılmıştır. Şahmeran figürü, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde bazen bolluk, bereket, şans getireceğine ve nazarlardan koruyacağına, bazen de evi koruyacağına, eve bekçilik yapacağına inanılarak evlerin duvarlarına asılmaktadır.

Kaynakça

Akpınarlı, H. F. ve Uluışık, Y. P. (2016). Yerel Kalkınmada Halk Kültürü Projelerinin Önemi "Şanlıurfa Örneği". 4. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 365-372.

- Akpınarlı, H. F. ve Yurt, N. (2016). Yurt Şahmeran Motifinin Geleneksel Tekstilde Kullanıldığı Alanlar. Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu, Çorum: Hitit Üniversitesi, s. 116-129.
- Aslan, F. ve Aslan, B. (2012). Kültürel Bir İmge Olarak Şahmaran. Düş ya da Gerçek Şah-ı Maran, İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, s.18-23.
- Çağlar, A. B. (2014). Türk Kültür Geleneğinde Şahmaran, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çelebilik, G. ve Afşar, H. (2016). Konya İli Karatay İlçesi Evlerinde Bulunan Geleneksel El İşlemeli Eşya Türleri ve Kullanım Alanları. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi. 9 (18). s. 365-381.
- Değirmenci, B. C. (2019). Mitoloji ve Anadolu Söylencelerinin Özgün Seramik Form ve Yüzeyle Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Deniz, B. (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Atatürk Yüksek Kurumu, Yayın No: 215.
- Doğanay, E. (2012). Düş ya da Gerçek Şah-ı Maran. (Küratör). İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, s. 10-13.
- Güneştekin, A. (2014). Güneş Çemberinin Varisi, Sergi, 18 Eylül-14 Kasım 2014, Marlborough Monaco, (03 Mart 2015), (Erişim: 11.03.2015), <http://ahmetgunestekin.com/kataloglar/tr/gunes-cemberinin-varisi.pdf>
- Güzel, E. ve Oskay, N. (2013). Van'da "Şah- I Meran" Motifli Örnekler. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Bakü, s. 559-564.
- Güzel, E. ve Kulaz, M. (2016). Tunceli-Çemişgezek- Doğan Köyü Halı Dokuma Örnekleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (4). s. 1321-1335.
- Kahraman, M. (2012). Hafızanın Üzerine Birlikte Titremek. Röp. Kelemet Çiğdem Türk. (Erişim: 10.02.2015), <http://dersimnews.com/kultur/hafizanin-uzerine-birlikte-titredek.html>
- Kamiloğlu, İ. (2009). Mardin İli Gümüş İşlemeciliği ve Yörede Yapılan Ürünlerin Bazı Özellikleri, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Küçük Kurt Ü. (2019). Mardin El Sanatlarında Şahmeran Figürü, Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu Yayınları: 64. Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Gostivar, Makedonya, s. 172-183.
- Kodaman, M. (2018). "Şahmeran Resimlerindeki Sembollerin Göstergibilimsel Ve Anlambilimsel Çözümlemesi" Atlas International Refereed Journal On Social Sciences, Vol 4, Issue:13,s. 1354-1376.
- Mant, S. (1998). Halk Sanatında Şahmaran, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Ortak, M. (2010). Tarsus Bölgesine Ait Şahmeran Efsanelerinde Yer Alan Sembollerin Yorumlanması, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Özdemir, H. (1997). Geleneksel Kültürümüzde Şahmeran. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 221-228.
- Balcı, M. (2007). Proje Bitlis, Halı Kilim Dokumacılığı ve El Sanatları ile Turizm Gelirlerini Artırma Projesi, Ekbil Matbaacılık, İstanbul.
- Sözeri, T. (2006). İnançlarda Şahmeran, Bursa: Asa Kitabevi.
- Sözeri, T. (2000). Kültürlerde Şahmeran: Kıyıda Köşede Şahmeran Kültür İzleri, İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- Şanlı, H. S. ve Elver, H. (2012). Kars Müzesi Envanterinde Bulunan Düz Dokuma Yaygılar. Kalemişi Dergisi, Sayı:16. s. 22-41.
- Şentürk, Ş. (1997). Camaltında Yirmi Bin Fersah, Geleneksel Kültürümüzde Şahmaran, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yayan, G. ve Sivri, O. (2017). Mitolojik Unsurların Günümüz Sanatçılarından Can Gökni'l'in Çalışmalarına Yansımaları. 4 (10). Sobider, Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (10). s. 653-672.
- Yıldıran, N. (2001). Yakın Doğu Sembolizminde Akrep, Yılan: Akrep-Adam ve Şahmeran. Folklor/Edebiyat, Üç Aylık Kültür Dergisi, 7 (26), s. 5-22.
- Yıldırım, N. (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. s. 621-622.
- Varlık, M. B. (2014). Tarsus, Misis ve Osmaniye. ODTÜ'lüler Bülteni, ODTÜ Mezunları Derneği Yayınları, s. 42-43.
- (URL1) http://www.salihsaydam.com/mersin/sahmeran1_tr.html (Erişim: 11.06.2021).
- (URL2) <http://www.artam.com/eser/sahmeran-18c6/0> (Erişim: 11.06.2021).
- (URL3) <http://www.fikretotyam.com/resimleri/detay/otyam-in-fircasindan/127> (Erişim: 10.06.2021).
- (URL4) <http://zuhalneccar.com/pPages/pArtist.aspx?paID=143§ion=130&lang=TR&bhcp> (Erişim: 21.05.2021).
- (URL5) (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/nealinir/bakir-kaplar>) (Erişim: 10.06.2021).

Kaynak Kişiler

- Han, Nermin. Ressam, Yaş: 34, Sözlü Görüşme, 03 Mart 2015, Beyoğlu, İstanbul.
- İslimyeli, Balkan Naci. Öğretim Üyesi ve Ressam, Yaş: 68, Sözlü Görüşme, 24 Mart 2015, İstanbul.
- Kesici, Hüseyin Murathan. Öğretmen ve Heykeltıraş, Yaş:44, Sözlü Görüşme, 16 Mart 2015, Bozüyük, Bilecik.

Kılıçer, Yavuz. Ressam, Yaş: 56, Sözlü Görüşme, 10 Mart 2015, Kadıköy, İstanbul.

Oganer, Ozan. Heykeltıraş, Yaş: 42, Sözlü Görüşme, 06 Mart 2015, İzmir.

Extended Abstract

Şahmeran is a symbol belonging to Anatolian mythology, which could possibly be connected to one of the Mesopotamian snake gods, but was feminized and given a kind of mother goddess identity. Its story can be linked to the Arabian Nights, but it must have been told long after the appearance of the symbol. The fact that it does not contradict the Central Asian understanding that accepts the universe of the earth as a snake and that no female personality seems to be prominent, has brought the Islamic understanding to fill the gap in this regard, which has brought it to life until today. Its symbolic meaning has enriched and diversified, and it has become a hero that women identify with, especially in the east of Anatolia, by taking on a protective, knowledgeable and helpful identity. The processing of mythological beings, especially Sahmeran, in different arts in Anatolian culture is proof that it is a symbol that is given importance in the past and present examples.

The most important feature of Şahmeran is its wisdom and healing. In Central Asian and Indian mythologies, the snake is a symbol of change as well as wisdom, fertility and fertility. In Altai mythology, there are earth and sky dragons. In spring, the earth dragon ascends to the sky, renewing nature and representing rebirth. The main structure of all the stories told about Şahmeran is keeping a secret and the common end is death. While Şahmeran, who was betrayed at the end of the stories told in Adana, Tarsus and Mardin, was killed, the story heroes who could not keep the secret of Şahmeran and told someone else in the stories told in Tunceli and Bitlis died.

It is seen that the hero who saw Şahmeran betrayed him by telling the place of Şahmeran in order to become a vizier and marry the sultan's daughter. In the story told in Adana and Tarsus, the hero of the event did not want to tell the location of Şahmeran, but he was forced to tell. In the stories told in Bitlis and Tunceli, although the protagonists promised that they would not tell anyone, even though they saw Şahmeran, they died because they did not keep this promise.

In the stories told in Bitlis and Tunceli, it is seen that Şahmeran is male. Although there is no information about Şahmeran's gender in the stories told in Adana, Tarsus and Mardin, it is seen that he is male in the Ceyhan variant of the story. Although depicted as different genders in the stories, it is another remarkable detail that the bas-relief is depicted as a woman on items such as under-glass paintings and bedspreads hung in houses.

Sahmeran is hung on the walls of houses, especially in the Eastern and Southeastern Anatolian provinces, believing that it will sometimes bring abundance, fertility, luck and protect it from the evil eye, and sometimes protect the house and guard the house.

In this study, examples of the Shahmaran figure in different arts in Anatolia were compiled and presented. The research was structured to show the place and importance of the figure in Anatolia through the artistic examples in which the Shahmaran figure is seen. Shahmaran legends and artistic examples are presented in the study with their explanations by scanning the literature. In addition, the information compiled by the oral interview method is included in the study. The material of the research consists of examples with Shahmeran figures seen in Anatolian art. Samples with hawk figures were examined from various sources in the

literature, and we came across many examples in contemporary art and folk art, and 31 samples determined as samples were included in the article.

Sahmeran, who entered the Anatolian culture by himself, continues to live in the lives of today's people and embodies in works of art. Sahmeran, who is seen as a secret keeper in Anatolia, has been the center of attention of artists who produce works in different fields in contemporary art, and has found its place in works in the fields of children's literature, poetry, story, story, theater, cinema, painting, sculpture. Authors such as Tomris Uyar, Murathan Mungan, Erhan Bener, Hilmi Yavuz in their books; Directors such as Rahmi Kafadar, Zülfü Livaneli, Yavuz Figenli in their films; Many contemporary painters such as Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fikret Otyam, Balkan Naci İslimyeli, Serpil Akyıl, Yavuz Kılıçer, Ahmet Güneştekin, Nermin Han are in their paintings; Sculptors such as Mehmet Aksoy, Ozan Oganer, Hüseyin Murathan Kesici have repeatedly interpreted Şahmeran in their sculptures. Sahmeran, which is reflected to a great extent in contemporary art as well as in folk art, shows itself in young girls' dowry, ornaments, pillow faces, bed skirts, bedspreads, cradle covers, under glass paintings, carpet and rug motifs, with the belief that it brings abundance, fertility, luck and good luck.

While the basilisk is depicted with very different original designs in contemporary art, in folk art it is usually depicted with horns, earrings, a necklace, an ornate crown, a crowned snake-headed tail and snake-headed feet. Although it is seen that Şahmeran is depicted as a male in some contemporary art examples, he is usually depicted as a female. It has been seen that Şahmeran is depicted as a woman in all of the examples of folk art encountered. Although Shahmaran is depicted as half human and half snake in many of the works revealed in contemporary art and folk art, there are rare instances where Şahmeran is depicted as half human and half fish.

Sahmeran, who entered the Anatolian culture by himself, continues to live in the lives of today's people and embodies in works of art. Sahmeran, seen as a secret keeper in Anatolia, was used in different fields of folk art. Sahmeran, which is also reflected to a great extent in folk art, shows itself in young girls' dowry, ornaments, bed skirts, bedspreads, cradle covers, under glass paintings, carpet and rug motifs, with the belief that it brings abundance, fertility, luck and good luck.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Birinci Yazar %50

İkinci Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.